

ASPECTES SANITARIS RELLEVANTS EN LA PRIMERA CRÓNICA DE SANT JERONI DE LA MURTRA (SEGLES XV I XVI)

CARLES DÍAZ MARTÍ

"El 5 de enero de 1543, Ginebra asiste a una escena sorprendente, en la cual todos los predicadores reformados de la ciudad, con Calvino a la cabeza, aparecen durante la reunión del Consejo para hacer públicamente la vergonzosa confesión de que ninguno de ellos tiene valor para entrar en el hospital para apestados, a pesar de que saben que su obligación consiste en servir a Dios y a su sagrada Iglesia en los momentos buenos y en los malos"

Stefan ZWEIG, *Castellio contra Calvino*

Al doctor Francesc Roca-Ribas i al seu equip mèdic d'otorinolaringologia de l'Hospital Universitari Germans Trias i Pujol, en agraïment.

Introducció

Un dels trets més destacats de l'edat mitjana i l'edat moderna, que contrasta profundament amb la situació actual, és la desprotecció de la població davant les malalties. Sense els coneixements dels quals disposa avui la medicina i sense els avanços tecnològics que l'auxilien, la seva incidència i l'impacte en la societat era una constant, un flagell continu i implacable. En no existir remeis eficaços per a la cura de malalties, qualsevol complicació esdevenia molt més perillosa del que ho és en l'actualitat.

La manca de coneixements, tècniques i fàrmacs eficients per lluitar contra les patologies, juntament amb d'altres factors, com les guerres i l'existència de períodes d'escassetat alimentària, comportaven una alta mortalitat. A un índex de mortalitat ordinària molt superior a l'actual, s'ha d'afegir l'existència de períodes de crisis de mortalitat, caracteritzats per la propagació de malalties infeccioses mortíferes, la més coneguda de les quals és la pesta. Per contrarestar aquest factor i assegurar la supervivència, la natalitat era també molt

elevada. Alta mortalitat i alta natalitat són les dues característiques bàsiques de la demografia d'Antic Règim, en contraposició a la baixa mortalitat i baixa natalitat pròpies de les societats contemporànies.¹

Aquest fenomen demogràfic ha pogut ser ben estudiat als països de religió catòlica gràcies a l'existència dels llibres sagra-

mentals.² En aquests registres els responsables eclesials de cadascuna de les parròquies anotaven els baptismes, els òbits i els matrimonis que s'administraven a la seva església. En alguns casos també s'elaboraven les anomenades llibretes de compliment pasqual, en què constaven tots els adults de la parròquia que havien de combregar i confessar durant el temps pasqual.

Vista general del monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa.

Com que l'anotació sistemàtica de les partides de baptisme, òbit i matrimoni, que permet un tractament estadístic d'aquesta informació demogràfica, fou una disposició del Concili de Trento (1563), es generalitzà durant la segona meitat del segle XVI. No són gens habituals els registres amb data anterior.³ A manca de la documentació sacramental, les fonts arxivístiques emprades per al segle XV i la primera meitat del XVI no permeten un coneixement demogràfic tan acurat com el que es disposa per als segles XVII i XVIII. Una d'aquestes fonts, el fogatge, que dóna el nombre de focs o llars de les diferents localitats catalanes, és escàs i força deficient.⁴ Referències demogràfiques es poden trobar en altre tipus de documentació molt variada, com les visites pastorals,⁵ els acords municipals⁶ o els registres d'entrada de malalts als hospitals.⁷

L'objectiu del present treball és recollir totes aquelles referències sobre aspectes sanitaris contingudes en la primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, com una font valuosa per a aquest tipus d'informació durant els segles XV i XVI.

La primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra

Sant Jeroni de la Vall de Betlem o de la Murtra ha estat la seu d'un monestir jerònim entre 1416, any en què es traslladà des de Sant Jeroni de Montolivet (Sant Pere de Ribes, Garraf), tres anys després de la seva fundació per part del mercader barceloní Bertran Nicolau, fins a l'exclaustració definitiva de 1835. Ubicat a la vessant meridional de la serralada de Marina, al terme municipal de Badalona, constitueix un conjunt arquitectònic de gran valor, on destaca el claustre gòtic.⁸

Les fonts més utilitzades pels investigadors de Sant Jeroni de la Murtra són les dues cròniques sobre la història del monestir.⁹ La primera fou escrita a principis del segle XVII per Francesc Talet, un monjo nascut a Peralada que vestí l'hàbit en el trienni de Francesc Rovirola (1573-1576) i que fou prior de la comunitat en dues ocasions, entre 1614 i 1617, d'una banda, i el 1627, any en què morí, de l'altra. La segona crònica, l'original del qual no consta que es conservi en l'actualitat, fou redactada al segle XVIII pel monjo aragonès Diego García, membre també del monestir badaloní. La primera abasta el període comprès entre la fundació i el 1604, mentre que la segona pren com a inici aquest darrer any i finalitza el 1705.¹⁰

Tot i que no s'ha conservat el pròleg en què Francesc Talet exposava les causes que el motivaren a emprendre la seva extensa crònica, algunes anotacions disperses palesen clarament que la seva intenció no era escriure històries de sants, sinó conservar la memòria dels fets més destacats dels dos primers segles d'existència del monestir. Es basa en documentació que l'autor va consultar en el propi arxiu monàstic¹¹ (pergamins, registres d'ingressos i despeses, capbreus, llibres de misses, còpies de testaments, etc.), si bé els darrers anys s'enriqueixen notablement de la seva mateixa experiència com a conventual. No és d'estranyar, per tant, que els relats dels triennis del darrer quart del segle XVI siguin molt més extensos que els corresponents al segle XV, tant pel fet que es conservava més documentació com pel coneixement directe que l'autor tenia dels esdeveniments que narrava.¹²

Constitueix, per tant, un document molt valuós per a la historiografia de Sant Jeroni de la Murtra. No obstant això, en tractar-se majoritàriament d'una font indirecta, és altament

recomanable contrastar les seves dades, sempre que sigui possible, amb altre tipus de documentació, aspecte que sovint ha estat descurat. En aquest sentit, les referències sobre aspectes sanitaris seleccionades en el present treball es compararan amb d'altres recollides en la bibliografia específica, cosa que permetrà, de retruc, comprovar la fiabilitat de la crònica en aquest aspecte.

Les pestes

Una gran part de les anotacions sanitàries de la crònica informa dels efectes en el monestir de grans epidèmies de pesta. Aquesta és una malaltia molt contagiosa i altament mortífera provocada pel bacil *Yersinia Pestis* a través de la picada de la puça. Es distingeix entre la pesta bubònica, que es caracteritza per l'aparició de bubons a les regions ganglionars regionals, la pneumònica primària i la septicèmica. La possibilitat de guariment és molt baixa. La mort sol tenir lloc entre els 2 i els 5 dies després de l'aparició dels primers símptomes.¹³ No es coneixia cap remei per combatre-la, si exceptuem la fugida, tal com afirma el doctor sis-centista Joan-Francesc Rossell referint-se a aquesta infecció: "si se sintiera que cerca o dentro de la ciudad i propia abitación, murió alguno del mal que se teme, el mejor consejo es salir i huir luego, i mudar el lugar (de las fieras se huye sin afrenta)".¹⁴ Un dels episodis més virulents i més ben estudiats a Catalunya fou el brot dels anys 1651-1652, que coincidí amb el final de la guerra dels Segadors.¹⁵

A la primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra es fa menció de l'aparició de pesta els anys 1457, 1490-91, 1501, 1520, 1530, 1557-1558 i 1589-1590. Com es podrà com-

provar a continuació, els esments passen de simples apunts a llargues digressions sobre les seves conseqüències en la vida monàstica.

En primer lloc, es comenta que el prior Reginald de Roan morí de pesta al mes d'octubre de 1457: "Y la malaltia molt curta perquè morí ferit de pesta, que la y avia molt cruel en Barcelona y en sa comarca".¹⁶ No deixa de ser significatiu que el cronista faci esment de la rapidesa del desenllaç de la malaltia, atès que era contemporani d'altres brots endèmics. José de Sigüenza també es fa ressò de la mort de Reginald de Roan en la seva clàssica història de l'orde jerònim i l'atribueix al contagi contret en la cura de ferits.¹⁷

A continuació es fa ressò de la pesta de 1490-1491: "Però no fonch nostre Senyor servit que duràs assò molt temps, perquè vingué en Cathalunya una peste cruelíssima y entrà en esta casa. Y fonch-o tant per ella y fêu tant gran estrago, de manera que matà a sis frares y a un donat (era aquesta plaga en l'any de 1490), com ho diu lo mateix pare prior en una carta cuenta del llibre de les despeses, foli 213".¹⁸ Arran d'aquesta epidèmia, la comunitat decidí construir una capella dedicada a sant Sebastià, al qual es féu en endavant una commemoració diària després del rés de matines i la celebració solemne de la seva festivitat perquè intercedís davant la divinitat en posteriors episodis de pesta.¹⁹ La capella no estava situada a la seva ubicació actual, a l'Obra Nova, sinó que era adjacent a la galeria de migdia del claustre, des del qual s'hi accedia a través d'una porta conopial gòtica.²⁰

Tot i que Francesc Talet no té constància de qui foren els confirmadors de l'elecció de prior de l'any 1491, "tenim sospita

que tots foren de Valdehebron, així perquè nostre pare general volgué escusar gastos, com també perquè lo temps estava molt perillós per causa de la pesta".²¹ Pel que fa a aquest tema, cal tenir en compte que l'elecció de prelat era realitzada pels monjos professos del monestir sota la supervisió de monjos d'altres comunitats, anomenats confirmadors, directament designats pel pare general de l'orde. Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, situat a la vessant meridional de la serralada de Collserola, era el monestir més proper a la Murtra. D'aquí la més que justificada sospita del cronista, sobretot si tenim en compte que el següent cenobi més proper era Santa Maria de la Murtra, prop de la localitat d'Alzira, al País Valencià.

El següent episodi referit a la crònica tingué lloc l'any 1501: "Però no pogué fer lo que desijava, perquè en lo primer any de aquest trienni, que fonch en l'any de 1501, y agué pestilèntia dins de la ciutat de Barcelona y en lo contorn d'ella".²² Com en el cas anterior, l'aparició de la pesta alterava profundament el desenvolupament habitual de l'activitat de la comunitat.

A finals de 1520, acabant-se el trienni de Pere Benejam, es dona una nova notícia sobre pesta: "Quasi a la fi d'est trienni tingué lo pare prior algunes entrades extraordinàries. La una fonch de mossèn Pujasola, que donà dos blanquets que li costaren denou lliures. Y diu lo pare fra Fontarnau en lo llibre de les despeses que fonch en part del que avia despès dins tres mesos y mitx que avia estat en lo corral al temps de la pesta. Fonch assò principi en aver-lo acullit al corral en un temps tant perillós per a què après nos fes tanta merçè, com se dirà a son temps".²³ En aquesta referència queda palès que el monestir era utilitzat com a refugi contra el contagi de les

Un aspecte del claustre del monestir de Sant Jeroni de la Murtra a mitjà anys cinquanta del segle passat. Museu de Badalona. Arxiu d'Imatges. Fons i fotògraf: Josep Cortinas i Suñol.

epidèmies. Per la seva pròpia naturalesa, un monestir de clausura, un erm tancat a l'exterior, i la seva pròpia situació geogràfica, lluny de concentracions urbanes, Sant Jeroni de la Murtra constituïa un enclavament aïllat idoni per evitar contraure una malaltia altament contagiosa. En aquesta ocasió el beneficiat fou Francesc Pujasola, mercader barceloní.²⁴ No deixa de ser significatiu que el lloc on residí durant més de tres mesos sigui el corral. L'elecció d'aquest lloc i no d'una altre, com l'hostatgeria o la infermeria, podria indicar que la comunitat dubtava que Francesc Pujasola no hagués estat ja afectat per la pesta. En tot cas, resta fora de dubtes que els jerònims realitzaven un gran favor a un dels seus benefactors i que aquest els va correspondre.

El mateix monjo Gaspar Fontarnau que havia realitzat l'anotació en el llibre de despeses sobre la pesta de 1520 fou víctima de la pandèmia ocorreguda deu anys després: "No perserverà aquest concert tot lo trienni, perquè enviant lo pare prior al pare vicari a Thous per a tenir compte en las cosas de aquell lloch, com a persona que y avia tingudes les mans molts anys y sabia lo que convenia, y ab un temps tant perillós com aquell, en què y avia peste; y fent allà la obediència, com a bon religiós, ajudant a uns y altres en aquell perill, apegà-se-li a ell la pestilència y dins breus dies morí, après de aver viscut en la religió vint y sis anys ab la sanc-tedat que compte lo pare fra Pere Alzina en sa vida com a testimoni de vista, que és molt calificat particularment de una persona com fonch lo mateix pare fra Alzina. La mort del pare fra Gaspar Fontarnau fonch en l'any 1530, poch més de un any que era vicari"²⁵. Com en el cas del prior Reginald de Roan, José de Sigüenza també comenta la mort de pesta de Gaspar Fontarnau.²⁶

El següent brot pestífer tingué lloc en el segon priorat d'Augustí Sumes (1557-1560): "En aquest trienni patí lo pare prior y tot aquest convent grans treballs, perquè estava Barcelona y molta part de Cathalunya que-s abrasava de peste, y estava endeutada y no podian cobrar les rendes per un temps tant terrible y llastimós. En lo qual estigué ferit del mal contagiós un frare llech qui-s deya fra Miquel Arbós y fonch nostre Senyor servit que curà".²⁷ Per comparació amb la bibliografia existent, aquesta pesta correspon al principi del trienni, concretament entre desembre de 1557 i l'estiu de 1558.²⁸ El cronista es fa ressò també de la sospita que els turcs atacarien Barcelona, tot aprofitant que la pesta l'hauria despoblada i desemparada.²⁹

Relacionat amb aquesta crisi sanitària, el prior es va trobar en la situació de decidir si atenia espiritualment una benefactora del monestir, la senyora Joana de Castro, afectada per l'epidèmia a Barcelona, amb el conseqüent perill de contagi, o desistir, amb la qual cosa es perdria la seva magnanimitat vers la comunitat. Finalment es desplaçà fins a Barcelona, va satisfer les demandes de la moribunda i aquesta els llegà tots els seus béns. No es pogué aprofitar la seva roba per por que es trobés contagiada: "Veritat és que, segons yo me informí de alguns que tenien més notítia de aquest negoci que no yo per ser trobats en aquella temporada, diuen que se'n aguera cobrat molt més sinó fóra perquè no gosaran portar assí la roba per temor no estigués empestiferada y fàcilment aguera posat lo mal en casa". És clar, doncs, que es temia el contagi a través de la roba. També és d'interès la mesura preventiva presa pel prior, que no passà de Barcelona al monestir directament, sinó que va residir un temps a la torre de Montcada.³⁰

PESTES				
Barcelona		Crònica Sant Jeroni de la Murtra		Referències de localitats properes
Any	% mort (aprox.)	Referència	Mortalitat	
1408-10	---	NO (<i>anterior a la fundació</i>)		
1429	---	NO		
1439	---	NO		
1448	---	NO		
1457	---	SÍ	Mort prior	
1478	---	NO		
1483	---	NO		
1486	---	NO		
1490	---	SÍ	Mort 6 frares i 1 donat	
1494	---	NO		
1497	---	NO		
1501	4'7 - 6	SÍ	Cap mort	Pesta a Vilassar (1502)
1507	12'3 - 15'8	NO		Pesta a Vilassar
1515	3'3 - 4'6	NO		
1520-21	5 - 6'5	SÍ	Cap mort	
1528	3'8 - 4'9	NO		
1530	20'1 - 25'8	SÍ	Mort monjo procurador	Gran crisi de mortalitat a Cabrera i Vilassar
1558	5 - 8'7	SÍ	Cap mort	
1564	2'2 - 4'4	NO		Pesta a Cabrera
1589	4'1 - 17'7	SI	Cap mort	Pesta a Vilassar

La pesta de 1589-1590, de la qual fou testimoni el cronista, és la que presenta una major riquesa de detalls. Cap dels membres de la comunitat morí a causa de la malaltia, tot i l'affectació de zones relativament properes, com Badalona, Sant Andreu i Montcada. Àdhuc a la torre Pallaresa, situada a 500 metres a ponent del monestir, es contagiaren dues o tres persones. També quedaren immunes les localitats de Tous, de la qual eren senyors jurisdiccionals, i Reixac, en què eren rectors.³¹ En aquesta darrera s'hi refugiaren molts barcelonins.³² Tot i l'atribució a la intercessió de sant Sebastià, al qual pregaven diàriament des de feia ja un segle, el prior prengué un seguit de mesures per evitar el contagi, que resultaren molt eficients: "Veritat és que també fonch gran la diligència que lo pare prior tingué en que's guardassen ab gran rigor, fent reixats y portes per una part y altre y per tots los camins de casa, que no deixaven passar a penas a ningú sinó que fos persona ben coneguda. Y quant entengué que la pestilència estava molt encesa, fêu tancar la porta de la iglésia y no deixaven entrar ningú a oyr missa per lo perill tan gran y avia de empestiferar-se. Los frares tampoch eixian fora de casa, sinó fins a la Miranda. A Thous envià al pare procurador per a què tingués comte en aquell poble. Y estigué allà tot lo temps que durà aquesta contàgio, fent guardar aquell lloch ab gran cuydado, que com és lloc de pas y camí real, estava ab molt perill de que no's embarçàs. Y així, ab estes diligències y més per la gràtia de nostre Senyor, se preservaren totes les coses d'esta casa en tot un any que durà aquest flagell, que fonch desde juny de 1589 fins en lo maig de 1590".³³

Segons el cronista, no es va permetre l'accés al monestir, entre d'altres personalitats, a Francesc Robuster i Sala, ales-

hores ardiaca de Santa Maria del Mar i bisbe d'Elna entre 1589 i 1598.³⁴ Només es fêu excepció amb Miquel Clariana, un dels més importants benefactors de la comunitat a finals del segle XVI.

Per proveir-se d'aliments enviaven un o dos criats als pobles de la rodalia, particularment a Mataró. Les autoritats municipals els permetien l'entrada perquè coneixien el rigor amb què s'aplicaven les mesures preventives a Sant Jeroni de la Murtra. A més, tan bon punt es començà a dir que hi havia pesta a Barcelona, el procurador tragué els diners de la taula de la ciutat i vengué la roba que tenia disponible. Amb aquest numerari no tan sols es va poder fer front a les despeses durant la pesta, sinó que també pogueren ajudar a Sant Jeroni de la Vall d'Hebron, on moriren dos o tres conventuals a causa de l'epidèmia.³⁵

Queda clar, per tant, que s'aplicaven a petita escala el mateix tipus de disposicions imposades a les localitats durant les crisis sanitàries. Per exemple, en el cas de Girona durant la pesta de mitjan segle XVII, es clausuraren totes les portes de la ciutat, es restringí l'entrada només a aquells que tinguessin una butlleta de sanitat, es prohibí l'entrada d'un gran nombre de productes procedents dels llocs infectats (roba, mercaderies, formatges, etc.), la circulació pel riu i l'allotjament de persones itinerants (marxants, mendicants, etc.), i s'obligà a escombrar els carrers dos cops per setmana.³⁶

En el quadre següent es mostren les pestes que afectaren Barcelona amb una major repercussió durant els segles XV i XVI,³⁷ juntament amb les referències de la crònica de Francesc Talet i altres de localitats properes.³⁸

La conclusió que s'extreu del quadre anterior concorda amb les característiques intrínseques de la crònica. De la primera meitat del segle XV, possiblement per manca de documentació conservada o generada per la comunitat, el cronista no fa cap esment de pesta. De la segona meitat, de les set pestes només en refereix dos casos, ambdós amb morts, especialment el de 1490. En canvi, quant al segle XVI, època per a la qual Francesc Talet podia comptar amb la seva pròpia experiència i amb la dels conventuals més antics del monestir, es comenten les conseqüències de cinc de les nou pestes més importants ocorregudes a Barcelona, quatre de les quals sense cap víctima mortal entre els conventuals.

A banda de la pesta de 1490-91, sense dubte la més cruenta per al monestir, amb set morts, només es refereix la defunció d'un prior i d'un procurador, dos dels oficials més importants de la comunitat. La mort d'un frare convers o d'un donat no seria tan notòria i passaria més desapercebuda en la documentació que consultava el cronista. Nogensmenys, ambdues morts formaven part de les vides exemplars de jerònims exposades per Sigüenza. No es poden descartar, per tant, altres víctimes de pesta, més probables en el segle XV i primera meitat del XVI que no pas a la segona meitat d'aquesta centúria, i que podrien sortir a la llum de l'anàlisi d'altra documentació.

Altres malalties

La primera crònica del monestir de Sant Jeroni de la Murtra menciona altres malalties, no tan greus com la pesta, que afectaren alguns dels seus membres. Totes pertanyen al segle XVI.

Com ja s'ha comentat, en termes generals l'extensió de les referències augmenta a mesura que aquestes s'apropen als anys de redacció de la crònica.

Per ordre cronològic, la primera menció és de l'any 1505: "En lo segon any de aquest trienni y agué molts malalts en esta casa, y's comprà per ells moltes gallines y altres coses de regalo (que no és cosa nova lo que vuy se usa en la religió, ans bé és cosa de edificació y és molt lloable continuar lo que aquells primers sancts pares imposaren). Y en esta refega morí, com diguí, lo pare fra Joan Feliu".³⁹ El cronista no dóna detalls de l'origen o la simptomatologia de la malaltia. Cal descartar, però, que es tractés de pesta, ja que no consta ni a Barcelona ni a la rodalia.

A continuació es refereix un tumor cancerígen, un cranc, localitzat al pit d'un dels monjos de la comunitat durant el trienni 1557-1560: "com se veu en una grave y perillosa malaltia que tingué lo pare fra Antoni Joan, que se li avia fet un cranch en los pits, infirmitat quasi incurable (no sé si seria de ser-se demasiadament cansat en lo exercici de predicar, puix avem vist que'n feya tant offici). Y procurà que anàs a nostra Senyora de Guadalupe, donant-li tot lo que agué menester, sols curàs y tornàs ab salut. Lo qual alcançà com desijava".⁴⁰ S'ha de descartar que tingués relació amb la pesta de 1558, ja que els tumors propis d'aquesta malaltia, els bubons, apareixen a la zona inguinal, axil·lar o al coll⁴¹ i, a més, el quadre general del malalt i el ràpid desenllaç no són conseqüents amb un llarg trasllat, com ho era el desplaçament fins al monestir de Guadalupe.

Escut de la làpida sepulcral de Jeroni Coll situada en el monestir de Sant Jeroni de la Murtra. Museu de Badalona. Arxiu Josep M. Cuyàs i Tolosa.

La curació d'Antoni Joan fou atribuïda a les bones arts del cirurgià català Francesc Micó, que desenvolupava aleshores la seva professió a Castella. Aquest fou l'inici d'una vinculació molt estreta entre el metge i la comunitat jerònima de la Murtra: "Per lo qual restaren los dos grans amichs y per son respecte, molt devot d'esta casa. Lo qual se doctorà après en medicina. Y casant-se ab una filla del apothecari de Guadalupe, se'n vingué en Barcelona y fonch metje d'esta casa fins morí. Y volgué lo soterràssem en ella, sa mare, y un fill seu morí après y també volgué lo mateix".⁴²

Un dels episodis més punyents i a la vegada més interessants fou el corresponent a la intoxicació de les aigües que els monjos utilitzaven per cuinar durant la sequera de l'any 1570.⁴³ El cronista detalla el procés dels afectats: "La maleltia e indisposició que tots tenian era que al principi començaven per unes terçanes que duraven alguns quinze dias o vint, ab vòmits y dolor de ventrell, vomitant unes coses verdes y negres que pareixian metzines y alguna verinada. Y encara que pareixia que's remediavan, però tantost tornaven ab lo mateix accident". Amb excepció del procurador, que residia habitualment a Barcelona, tots els conventuals emmalaltiren. Els metges no atinaven la causa del mal. Un monjo i un frare llec residents a Sant Jeroni de la Vall d'Hebron es desplaçaren fins a la Murtra per ajudar. De ben poc serví, atès que hagueren de marxar als quatre dies, ferits com la resta.

Davant aquesta situació tan crítica, ningú no s'atrevia a tenir cura dels jerònims badalonins, a excepció de sis frares del convent de Santa Maria de Jesús, situat extramurs de la ciutat de Barcelona,⁴⁴ protagonitzant una actuació molt meritòria, tal com palesa el cronista: "Estengué-s esta nova per tota

la ciutat de Barcelona, però ningú tingué ànimo de venir a ajudar y favorir los pares religiosos, sinó foren los pares de Jesús del orde del gloriós sanct Francesch, que se offeriren de molt bona gana. Y, en effecte, vingueren sis d'ells y estigueren en esta casa cerca de quatre mesos, exercitant la charitat y servint los malalts, de manera que ells, los amos y mossos, y feyen de cor y abbat, tenint les claus de totes les officines, que no y avia ningú en casa que tingués salut ni pogués alçar lo cap del coixí, que era la major llàstima del món. Y és molta rahó recordar-se de un tan gran benefici, puix en temps de tanta necessitat, en què se han de conèixer los amichs y devots, nos ajudaren, y posaren en tanta ocasió de perdre la salut y a risch y perill de la vida, per a donar-la o conservar-la als frares d'esta casa".

Quan anaren a fer un reconeixement de la font, s'adonaren que a la canonada hi havia una gran quantitat d'animals morts, que molt probablement hi havien acudit a causa de la sequera. El resultat d'aquest emmetzinament fou de sis morts, quatre monjos i dos conversos. Quant a la resta, "restaren contaminats de aquesta verinada, dels quals coneguí yo molts que may tingueren salut complida, particularment los qui tenian ya alguns anys avançats; y los jóvens tardaren molt a cobrar salut".⁴⁵

Tot seguit s'esmenta la causa de la mort d'un frare llec, Pere Miquel, que va tenir un atac d'apoplexia ("proplèxia") o paràlisi cerebral, el 29 de desembre de 1579.⁴⁶

Finalment, l'any 1580 la comunitat es va veure afectada per un catarro general. Aquest fou molt generalitzat a Catalunya, on contagià una gran part de la població a finals de l'estiu d'a-

quell any. Tot i que provocà algunes defuncions, no fou ni de bon tros tan mortífer com la pesta.⁴⁷ Amb la salvetat de dos o tres religiosos, que anaven de bòlit atenent la resta, tots els conventuals patiren els efectes de la malaltia, caracteritzat per febre alta, diarrees, fortes cefalees i manca d'apetit: "Y la indisposició era de tant mala spècie que donava una febre terrible que ls postrava notablement, ab un dolor de cap tant vehement que ls feya desatinar quasi als demás, tanta era la fúria del mal al principi, y un desmenjament tant gran que no sabian què donar als pacients. Entre ls demás religiosos que caygueren en aquesta indisposició fonch lo pare prior y fonch de manera que li durà sinch o sis mesos. Veritat és que no fonch sempre una spècie de mal, perquè al principi fonch de la corrença, però après se li posà en una febra contínua, de manera que tingueren temor los metjes que no's tornàs èthich totalment". Per facilitar el guariment del prior, aquest va hostatjar-se fora del monestir una bona temporada, passant per Montserrat, Vall d'Hebron, Barcelona i Tarragona. L'epidèmia va comportar un empitjorament de la situació econòmica del monestir.⁴⁸

Assistència mèdica

En el cas del cirurgià Francesc Micó s'ha pogut comprovar que la comunitat tenia un metge propi que atenia les malalties dels seus membres. Molt probablement aquest es desplaçava al monestir per visitar els malalts i determinar la terapèutica a seguir. No obstant això, en cas que un pacient es trobés en situació molt greu, era portat a Barcelona per tal que l'atenció sanitària fos més continuada, tal com es desprèn de la següent anotació corresponent a l'any 1542: "Lo que sé de cert és que, sia per aqueixa o per altra causa, ell morí la vigília de nostra

Senyora d'Agost, lo mateix dia que li vestiren l'àbit de la sancta religió vint y nou anys avia, avent rebuts tots los sacraments a hora de completes en les cases de Barcelona, a ont era anat perquè los metges lo visitassen més a menut y li aplicassen los remeys més puntualment".⁴⁹

L'atenció adient als malalts era una de les obligacions que les comunitats tenien vers els seus membres. Destacà per la seva habilitat al respecte Joan Llombart, francès, el qual "tenia gràtia en servir los malalts, en què'l emplearen los prelats veent son bon modo, que segons me digueren los ancians d'est convent, ab son offíci era cuydadós y ab sos donayres y gràties par que llevava la mitat del mal als patients".⁵⁰ En algunes ocasions, les obligacions d'atenció s'estenien a alguns benefactors, com fou el cas d'Elizabet Cessa entre 1572 i 1575. A Barcelona s'havia desplaçat un frare per atendre-la durant la seva malaltia.⁵¹

Una part del cenobi, la infermeria, tenia la funció d'hostatjar els religiosos malalts. En el cas de Sant Jeroni de la Murtra aquesta estança estava situada al pis superior de la galeria de claustre situada a llevant del claustre principal, per sobre de la casa de les bugades, el forn i dependències per a cellers. Quedava, per tant, a prop de les cel·les dels monjos, que eren adjacents al pis superior del claustre principal. La seva construcció data de principis del segle XVI.⁵²

Conclusions

La primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra ha proveït un bon nombre de dades sobre aspectes sanitaris que donen una visió de conjunt d'aquest aspecte essencial en tota organitza-

ció social. La situació d'aïllament i llunyania respecte els nuclis urbans fou un gran avantatge a l'hora d'evitar l'efecte de les continuades epidèmies dels segles XV i XVI. Aquest fet, a més, era molt valorat des de l'exterior, ja que es rebien sol·licituds per residir al cenobi durant aquestes crisis. No obstant això, tot i lluitar-hi amb el màxim rigor, en una ocasió es documenta una gran impacte, amb la mort de sis religiosos. L'altra situació crítica des del punt de vista sanitari va tenir lloc durant la sequera de 1570, amb la mort d'uns altres sis religiosos per intoxicació d'aigües.

Queda clar que per a la comunitat monàstica, com per a la resta de la població, els efectes de les epidèmies eren molt perjudicials ja que impedièn el desenvolupament normal de la seva activitat. La relació i vinculació amb els metges, com el cas del doctor Francesc Micó, i la cura dels malalts devia ser, en conseqüència, un aspecte primordial.

Notes

1. Jordi NADAL I OLLER, La població catalana als segles XVI i XVII, dins *Història de Catalunya*, Salvat Editores, Barcelona, 1978, vol. 4, pàg 258.

2. Són molt nombrosos els treballs de demografia històrica realitzats mitjançant els registres parroquials. Pel seu abast destaquem Valentí GUAL I VILÀ, *La família moderna a la Conca de Barberà*, Diputació de Tarragona, 1993, i F. Xabier GUAL I REMÍREZ i Carles MILLÀS I CASTELLVÍ, *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1999. Altres estudis demogràfics seran citats al llarg del present treball.

3. Vegeu la llista dels sacramentals de la diòcesi de Barcelona a Francesc MUÑOZ I PRADAS i Jordi VIDAL I PLA, "Els arxius parroquials del bisbat de Barcelona: fonts per a l'estudi de la demografia catalana", dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, 13-21.

4. Per al segle XV i XVI només hi ha fogatges per als anys 1497, 1515 i 1553 (Josep IGLÉSIES I FORT, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1971, 23-32). A més, alguns estudis realitzats sobre aquest tipus de font en el segle XVIII han arribat a la conclusió que les seves xifres són deficitàries, probablement per la seva intencionalitat fiscal (Antoni SIMÓN I TARRÉS, "La población de Catalunya a comienzos del siglo XVIII. Viejos y nuevos cálculos", dins *Pedralbes*, 8/1 (1988), 155-162).

5. Roser SALICRÚ I LLUCH, "Els parroquians del Maresme del 1413 i del 1421. Les visites pastorals com a eina per a la demografia", dins *VII Sessió d'Estudis Mataronins*, Mataró, 1991, pàg 57-59.

6. Ramon ALBERCH I FUGUERAS i Narcís CASTELLS I CALZADA, *La població de Girona (segles XIV-XV)*, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 1985, pàg 74-76.

7. José Luís BETRÁN, *La peste en la Barcelona de los Austrias*, Editorial Milenio, Lleida, 1996, pàg 102.

8. Sant Jeroni de la Murtra compta amb dues monografies històriques de caràcter general: Josep Maria CUYÀS I

TOLOSA, *Resumen histórico del monasterio de San Jerónimo de la Murtra*, Badalona, 1975 i Jaume AYMAR I RAGOLTA, *El monestir de Sant Jeroni de la Murtra*, Diputació de Barcelona, Ajuntament de Badalona, 1993. A banda, hi ha una gran quantitat d'estudis sobre diferents aspectes de la seva història, deguts en gran part als dos anteriors autors i a Joaquim Font i Cussó.

9. Són la base fonamental del gran nombre d'articles que Josep Maria Cuyàs i Tolosa va escriure a la revista badalonina *Amistad* durant la dècada de 1970, tot i que sense referir la signatura arxivística. Aquesta és ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), *Monacals d'Hisenda (MH)*, vol. 2516.

10. Eulàlia DURAN (direcció), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 3, Barcelona Institut d'Estudis Catalans, 2003, pàg 330-334.

11. Eulàlia DURAN (direcció), *Repertori d manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 3, pàg 331.

12. El nombre de planes dedicades als triennis compresos entre 1573 i 1604 és de 141, mentre que és de 103 per al període 1421-1501.

13. Jaume VIZCARRA I CLEMENTE, *L'epidèmia de pesta a Igualada l'any 1589*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1991, pàg 41-54.

14. Johan Francisco ROSSELL, *El verdadero conocimiento de la peste: sus causas, señales, preservación y curación*, Barcelona, Sebastian y Jaime Mathevad impressores, 1632, pàg 75.

15. Destaquem al respecte Francesc FORN I SALVÀ, "Déu nostre Senyor vulla alsar la mà de aquest asot de contagi". *Una aproximació a l'epidèmia de pesta bubònica de 1650-1654 al terme del castell de Montpalau, al terme del castell de Palafoles i a Mataró*", Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1993. Les pèrdues per Mataró i Sant Martí d'Arenys es calculen en un 5'6% i un 15%, respectivament (pàg 63).

16. ACA, *MH*, vol. 2516, 44. Fragment transcrit també a Josep Maria CUYÀS I TOLOSA, "Continuen els esdeveniments ocorreguts en la segona meitat del segle XV", dins "Amistad", 57 (1974), pàg 6.

17. José de SIGÜENZA, *Historia de la Orden de San Jerónimo*, Madrid, 1907-1909, vol. 2, 487.

18. ACA, *MH*, vol. 2516, pàg 100.

19. Al sant s'atribuí el fet que la pesta de 1589 pràcticament no afectés ni al monestir ni a les seves terres (ACA, *MH*, vol. 2516, 100-101 i Josep Maria CUYÀS I TOLOSA, *Resumen histórico ...*, pàg 17-18).

20. Carles DÍAZ I MARTÍ, "Descripció de Sant Jeroni de la Murtra a mitjan segle XV", dins *Carrer dels Arbres*, 13 (2002), pàg 30.

21. ACA, *MH*, vol. 2516, 104, també transcrit a Josep Maria CUYÀS I TOLOSA, "Últim quart del segle XV", dins *Amistad*, 69 (1974), pàg 6.

22. *Ibidem*, pàg. 121.
23. *Ibidem*, pàg. 165.
24. *Ibidem*, pàg. 115, 412, 433-436.
25. *Ibidem*, pàg. 190.
26. José de SIGÜENZA, *Op. Cit.*, pàg 505.
27. ACA, *MH*, vol. 2516, pàg 306.
28. José Luís BETRÁN, *Op. Cit.*, pàg 130-135.
29. "Com, donchs, lo pare prior veu lo parill tant gran en què estava aquest convent, y més perquè entengué que lo gran Turch aparellava una grosíssima armada per mar y's divulgava que venia en Barcelona (perquè com y avia passat pestilència per ella poch avia pensava la avien desemparada y que a penas y auria gent dins d'ella, lo qual se deya públicament)" (ACA, *MH*, vol. 2516, 306). La temença a un atac turc en aquelles dates està documentat (José Luís BETRÁN, *Op. Cit.*, pàg 135).
30. La torre de Montcada correspon a can Vestit o Torre dels Frares, mas actualment existent al terme municipal de Montcada i Reixac, situat prop del riu Besòs, al seu marge esquerre. La referència documental de l'assistència espiritual a Joana de Castro a ACA, *MH*, vol. 2516, 312-314.
31. Gaietà BARRAQUER I ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Barcelona, 1906, pàg 270.
32. ACA, *MH*, vol. 2516, 466-467.
33. *Ibidem*, pàg. 467.
34. *Ibidem*, pàg. 485-486.
35. *Ibidem*, pàg. 467-468.
36. Jordi NADAL I OLLER, "La última epidemia de peste en Cataluña", 1650-1654, dins *Bautismos, desposorios y entierros*, Editorial Ariel, Barcelona, 1992, pàg 67.
37. Les dades han estat preses de José Luís BETRÁN, *Op. Cit.*, pàg 115 i 99.
38. Aquestes referències han estat extretes de Conrad CURTÓ I SOLER, *Aspectes sanitaris dels arxius parroquials de Sant Feliu de Cabrera, Sant Genís de Vilassar, Sant Joan de Vilassar i Santa Creu de Cabrils en els segles XVI, XVII i XVIII*, Seminari Pere Mata, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000.
39. ACA, *MH*, vol. 2516, 123.
40. *Ibidem*, pàg. 323.
41. Jaume VIZCARRA I CLEMENTE, *L'epidèmia de pesta a Igualada l'any 1589*, pàg 54.

42. ACA, *MH*, vol. 2516, 324. Altres referències de l'esmentat cirurgia a les planes 391-392, pàg 413 i 447.

43. Aquest any a Barcelona es realitzaren 9 rogatives implo-
rant pluja (José Luís BETRÁN, *Op. Cit.*, pàg 132).

44. Santa Maria de Jesús, fundat el 1427, fou el pri-
mer convent franciscà observant del Principat de
Catalunya (Pedro SANAHUJA, *Historia de la Será-
fica Provincia de Cataluña*, Barcelona, 1959, pàg
298).

45. Les referències d'aquest episodi estan extretes
d'ACA, *MH*, vol. 2516, 368-370. La transcripció com-
pleta a Josep Maria CUYÀS I TOLOSA, "Gran sequía
en 1570 y 1571", dins *Amistad*, 39 (1972), pàg 8.

46. ACA, *MH*, vol. 2516, 397.

47. José Luís BETRÁN, *Op. Cit.*, pàg 93.

48. ACA, *MH*, vol. 2516, 414-415.

49. *Ibidem*, pàg. 248.

50. *Ibidem*, pàg. 252.

51. Molt possiblement aquest circumstància venia donada per
un pacte de vinculació entre el benefactor i la comunitat, que a
canvi de la donació de béns al monestir proporcionava assistèn-
cia al benefactor, tant en l'aspecte sanitari com en l'alimentari.

52. Carles DÍAZ I MARTÍ, *Op. Cit.*, pàg 33.